

İDRİSÎ, Şerîf (الشريف الإدريسي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs
eş-Şerîf es-Sebtî es-Sikîlî
(ö. 560/1165)

İslâm coğrafyacısı
ve botanik âlimi.

İdrîsîler hânedanının kurucusu I. İdrîs'in soyundandır. Çağdaşı İbn Bîşrûn ve İmâdüddin el-İsfahânî ile daha sonra yaşayan Safedî'nin dışındaki İslâm biyografi müellifleri hayatından bahsetmezler. Bazı araştırmacılar onun bu şekilde ihmal edilmesini, Sicilya Norman kralları II. Roger ve I. Guillaume'un hizmetinde bulunmasına bağlamakta iseler de bunun asıl sebebi, daha çok o devirde fazla revaçta olmayan coğrafya ve botanik sahaslarında çalışmasıdır; İmâdüddin ile Safedî'nin özellikle onun edipliği üzerinde durmaları da bu görüşü doğrulamaktadır. Hakındaki bilgi azlığına rağmen yapılan çeşitli araştırmalar sonunda onun 493 (1100) yılında Sebte'de (Ceuta) doğduğu, öğrenimini Kurtuba'da (Cordoba) tamamladığı, İspanya ve Kuzey Afrika'da çıktığı uzun seyahatlerden sonra II. Roger'in (1130-1154) ilk yıllarında Sicilya'nın başşehri Palermo'ya yerleştiği ve burada öldüğü tesbit edilmiştir.

Eserleri. 1. *Nüzhetü'l-müştâk fi'htirâkı'l-âfâk*. İdrîsî asıl şöhretini II. Roger için yazdığı bu coğrafya kitabına borçludur. Aynı zamanda *Kitâbu Rucâr* (Roger) ve *el-Kitâbü'r-Rucârî* adıyla da bilinen ve Şevval 548'de (Ocak 1154) tamamlanan eser iklimlere göre düzenlenmiştir. Kitapta yedi iklimden her biri onar cüze taksim edilmiş, mukaddimedeki dünya haritasından başka her iklim cüzünün başında da oranın haritası verilmiştir. İbn Havkal, İbn Hurdâzbih ve Ceyhânî gibi İslâm coğrafyacılarının eserleri yanında İdrîsî, Batlamyus'un *Kitâbü'l-Coğrafya's*ından ve şifahî bilgilerden de faydalanmıştır. Batlamyus coğrafya okulunun en meşhur takipçilerinden olan İdrîsî'nin Batlamyus'un haritalarında önemli değişiklikler yaptığı da görülür (bk. HARİTA). Kitabında dünyayı ekvatorla ikiye ayırmakta ve güney yarım kürenin, sıcaklığından dolayı canlıların yaşamasına elverişli olmadığını söyledikten sonra kuzey yarım küreyi yedi iklim halinde ekvatorдан kuzeye doğru incelemekte ve her iklimi batıdan doğuya doğru çeşitli bölgelere ayırmaktadır. Mukaddimedede Hamâh (Çanâh) b. Hâkân el-

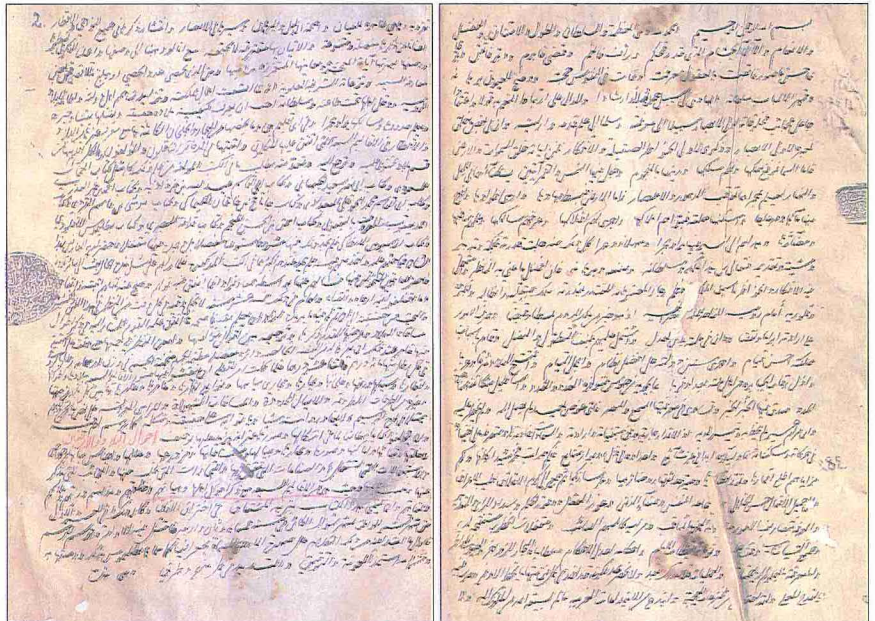
Kimâbî adında bir Türk coğrafyacısının kitabından bahsetmesi ve yer çekimini mîknatısın demiri çektiği gibi yerin de cisimleri çektiği ve havadaki cisimlerin yere doğru düşmesinin sebebinin bu olduğu şeklinde açıklaması eserde yer alan önemli hususlar arasındadır. Bir dünya coğrafyası olan *Nüzhetü'l-müştâk*, Ortaçağ'da İslâm dünyasında yazılmış yerkürenin genel ve sistematik coğrafyası üzerindeki en kapsamlı çalışmalardan biri olup Avrupa hakkında gerçeğe en yakın bilgileri veren ilk eserdir. Çeşitli ülkelerin ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinin haritaları tarihte ilk defa aslına uygun sayılabilecek bir şekilde çizilmiştir. Türkler'in yaşadığı topraklar hakkında yapılan açıklamalar ise daha önceki coğrafyalara göre geniş olmakla birlikte zaman zaman efsanevî bilgiler ve asılsız rivayetlerle muğlak bir hal almaktadır.

Nüzhetü'l-müştâk'ın, kimin tarafından yapıldığı belirtilmeyen ve seçmelerden oluşan eksik bir nüshası *Kitâbü Nüzheti'l-müştâk fi zikri'l-emşâr ve'l-aşkâr ve'l-büldân ve'l-cüzûr ve'l-medâyin ve'l-âfâk* adıyla nesredilmiştir (Roma 1592 → Frankfurt 1992 [Islamic Geography, ed. Fuat Sezgin, c. I]). Bu neşir Gabriel Sionita ve Johannes Hesronita tarafından Latince'ye çevrilmiş ve *Geographia Nubiensis* adıyla yayımlanmıştır (Paris

1619). Eserin Arapça tam metni (haritalar dışında), ilk defa Roma'daki Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente ve Napoli'deki Istituto Universitario Orientale adlı kuruluşların iş birliğiyle Enrico Cerulli, Giorgio Levi Della Vida, Francesco Gabrieli ve Laura Veccia Vaglieri'nin de aralarında bulunduğu İtalyan müsteşrikler heyeti tarafından, sonuncusu indeks olmak üzere dokuz fasikül halinde neşredilmiş (*Opus Geographicum*, Leiden 1970-1984), ardından bu neşir esas alınarak eser iki cilt halinde yeniden basılmıştır (Beirut 1409/1989). Haritalar ise daha önce Konrad Miller'in yayımladığı *Mappae arabicae: Arabische Welt-und Länderkarten des 9-13. Jahrhunderts* (I-VI, Stuttgart 1926-1931) adlı eserde yer almıştı (I/2-3; VI. [yeni baskısı: *Weltkarte des Arabes Idrisi vom Jahre 1154*, Stuttgart 1981]). Kitabın tamamına yakın tercümesi Fransızca olup Pierre-Amédée Jaubert tarafından yapılmıştır (*Géographie d'Édrisi*, I-II, Paris 1836-1840 → Frankfurt 1992 [Islamic Geography, ed. Fuat Sezgin, c. II-III]), ancak bu tercümede birçok hata tesbit edilmiştir.

Birçok araştırmacının dikkatini çekmiş olan *Nüzhetü'l-müştâk*'ın coğrafi bölgelere göre parça neşirleri ve tercümeleri de yapılmış, üzerinde çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan

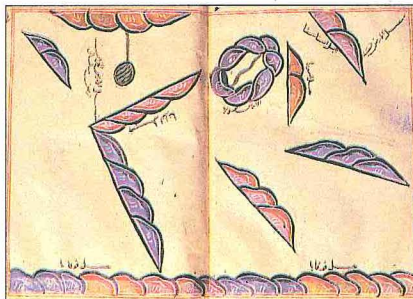
İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müştâk* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 955)

bazıları şöyle sıralanabilir: Reinhart Dozy – Michael Jan de Goeje, *Description de l'Afrique et de l'Espagne*, Leiden 1866, 1968 → Frankfurt 1992 (Islamic Geography, ed. Fuat Sezgin, c. IV); Jose Antonio Conde, *Description de Espanā de Xerif Aledris, conocido por el Nubiense*, Madrid 1799; Eduardo Saavedra, "La Geografía de España del Edrisi" (*Boletín de la Real Sociedad Geográfica de Madrid*, X [1881], s. 249-255, 376-387; XI [1881], s. 102-115; XII [1882], s. 46-54; XIV [1883], s. 81-91; XVIII [1885], s. 224-242; XXVII [1889], s. 166-181); Cesar E. Dubler, "Los Caminos a Compostela en la obra de Idrisi" (*al-Andalus*, XIV [1949], s. 59-122); "Der Afro-indo-malajische Raum bei Idrisi" (*Asiatische Studien*, I/4 [1956], s. 19-59) ve "Idrisiana Hispanica" (*al-Andalus*, XXX [1965], s. 89-137); Alfred Felix Landon Beeston, "Idrisi's Account of the British Isles" (*BSOAS*, XIII [1950], s. 265-280); Wilhelm Hoenerbach, *Deutschland und seine Nachbarländer nach der grossen Geographie des Idrisi*, Stuttgart 1937-1938; Michele Amari, "Il libro di Re Ruggiero ossia la Geografia di Edrisi" (*Bolletino della Societa Geografica Italiana*, VII [1872], s. 1-24) ve *Dal Kitab Nuzhat al-Muqtāq ecc. (Sollazzo per chi si diletta di girare il mondo) per Abū 'Abd Allāh Muḥammad Ibn 'Abd Al-lāh Ibn Idris*, Biblioteca Arabo-Sicula (Torino-Roma 1880, I, 33-133); Johannes Gildemeister, *Idrisi's Palaestina und Syrien im arabischen Text* (Bonn 1885); Wilhelm Tomaschek, "Zur Kunde der Hāmus-Halbinsel. -Die Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabers Idrisi" (*Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, CXIII, [Wien 1886], s. 285-373); Theodor Nöldeke, "Ein Abschnitt aus dem arabischen Geographen Idrisi" (*Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat*, VII [Dorpat 1873], s. 1-12); Oiva J. Tuulio (Tallgren), *Du nouveau sur Idrisi* (SO, VI/3, Helsinki 1936); Oiva J. Tuulio – A. M. Tallgren, *Idrisi La Finland et les autres pays baltiques orientaux* (SO, III, Helsinki 1930); J. Martin Hartmann, *Commentatio de geographia Africae Edrisiana* (Göttingen 1792) ve *Edrisii discriptio Africae* (Göttingen 1796); E. F. C. Rosenmüller, "Syria descripta a Scherifo el-Edrisio et Khalil Ben-Schahin Dhaheri" (*Analecta Arabica* [Leipzig 1828]); Johannes Gildemeister, "Beiträge zur Palästinakunde aus arabischen Quel-

len 5. Idrisi" (*Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins*, VIII [1885], s. 117-145); R. A. Brandel, *Om och ur den Arabiska Geographen Idrisi* (Upsala 1894); Sayyid Maqbul Ahmad, *India and the Neighbouring Territories as Described by the Sharif al-Idrisi in his Kitāb Nuzhat al-Mushtāq fi ihtirāq al-Āfāq* (I, Aligarh 1954; II, Leiden 1960); Michele Amari – Celestino Schiaparelli, *L'Italia descritta nel "Libro del Re Ruggero" compilato da Edrisi. Testo arabo pubblicato con versione enote* (Roma 1883); Richard Ekblom, "Idrisi und die Ortsnamen der Ostseeländer" (*Namn och Bygd. Tidskrift för Nordisk Ortsnamnsforskning*, XIX [Uppsala 1931], s. 1-81); Tadeusz Lewicki, "A Propos de la Genèse du "Nuzhat al-Muštāq fi'Ḥtırāq al-Āfāq" d'al-Idrisi" (*Studi Magrebinī*, I [Napoli 1966], s. 41-55); Vincenza Grassi, "La Libia nel Nuzhat al-Muštāq fi'Ḥtırāq al-āfāq di al-Idrisi" (*Studi Magrebinī*, XXII [Napoli 1990], s. 37-57; XXIII [Napoli 1991], s. 1-22); Giuseppina Igonetti, "Le citazioni del testo geografico di al-Idrisi nel *Taqwīm al-buldān* di Abū'l-Fidā" (*Studi Magrebinī*, VIII [1976], s. 39-52). Bunlardan başka İbrāhim Şevket, Irak ve el-Cezire ile (Bağdat 1962-1963) Arabistan (MMİlr., XXI [1971], s. 3-72), Fuād Seyyid Yemen (Roma 1971), İsmâil el-Arabî İfrîkiye ve Endülüs (Cezayir 1983), Muhammed Hâc Sâdık Mağrib'le (Cezayir 1983) ilgili bölümleri neşretmişlerdir. *Nüzhetü'l-müştaşk* üzerinde şarkiyatçılar tarafından yapılan parça neşri, tercüme ve diğer çalışmalarından bir kısmını Fuat Sezgin toplu halde yeniden yayımlamıştır (*Studies on al-Idrisi*, Islamic Geography serisi içinde, Frankfurt 1992, c. V-VIII) (*Nüzhetü'l-müştaşk*'la ilgili çalışmalar hakkında ayrıca bk. *El²* [Fr.], III, 1059-1061).

İdrisi'nin *Nüzhetü'l-müştaşk* adlı eserinden tasvirli iki sayfa (Köprülü Ktp., nr. 955, vr. 341^a-342^a)

Nüzhetü'l-müştaşk'ın iki muhtasarı bulunmaktadır. Bunlardan *Cenyü'l-ez-hâr mine'r-ravzî'l-mi'târ* adını taşıyanın (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Coğrafya, nr. 458) uzun bir süre İbn Abdülmün'im el-Himyerî'nin *er-Ravzû'l-mi'târ* adlı eserinin muhtasarı olduğu zannedilmiştir. Ayrıca ihtisarı yaptığı kaydedilen Hâfiz Şehâbeddin Ahmed el-Makrîzî'nin de meşhur Taqyyüddin el-Makrîzî olup olmadığı tartışmalıdır (Kubiak, *FO*, I/2 [1960], s. 198-200). Bu muhtasarın Mısır'la ilgili kısmı Gaston Wiet tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır ("Un résumé d'Idrisi", *Bulletin de la Société royale de géographie d'Égypte*, XX [Kahire 1939], s. 161-201). *Nüzhetü'l-müştaşk*'ın *Kitâbü'l-Coğrâfiyyeti'l-külliyye ey şûretü'l-arz (Ḥarîṭatü'l-âlem)* adını taşıyan diğer muhtasarını Cevâd Ali neşretmiştir (Bağdat 1951).

2. *Ünsü'l-mühec ve ravzû'l-fürec* (*Ravzû'l-fürec ve nüzhetü'l-mühec*). *Nüzhetü'l-müştaşk*'ın ilâveli bir muhtasarı mahiyetindedir. Kitapta, ekvatorun güneyinde kalan sekizinci bir iklimden daha söz edilmektedir. Fuat Sezgin, eserin sonunda verilen 588 (1192) yılının kitabın telifinin veya istinsahının tamamlandığı tarih olmayıp telif tarihinde yanlışlık yapılmasından kaynaklandığını, ayrıca eserde İbn Saîd el-Mağribî'nin zikredilmesinin de sonradan yapılmış bir ilâve olduğunu belirtir (*Ünsü'l-mühec ve ravzû'l-fürec*, neşredenin girişi). Avrupalı kâşiflerin İbn Saîd'in kitabı gibi bu eserden de faydalanmış olmaları muhtemeldir. Kitabın Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan iki yazmasının (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 688; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1289) Fuat Sezgin tarafından tıpkıbasımı yapılmıştır (Frankfurt 1984). Eseri Jassim Abid Mizal İspanyolca tercümesi ve notlarla birlikte neşretmiştir (Los caminos de al-Andalus en el siglo XII según "Uns al-muhay warawd al-furay" [Solo de corazones y prados de contemplacion], Madrid 1989). 3. *el-Câmi' li-sifâti eştâti'n-nebât ve ḡ-rûbi envâ'î'l-müfredât mine'l-eşcâr ve's-şimâr ve'l-ḥaşâ'iş* (*Kitâbü Edviyyeti'l-müfreda, Kitâbü'l-Müfredât*). Botanik ve eczacılıkla ilgili olup İbnü'l-Baytâr tarafından çokça istifade edildiği bilinmektedir. Eserde bir bitkinin bazan on iki farklı dildeki karşılıkları da verilir. İslâm dünyasındaki tıp, eczacılık ve botanikle ilgili çalışmalarıyla bilinen Max Meyerhof, "Über die Pharmakologie und Botanik des arabischen Geographen Edrisi" (*Archiv für Geschichte der Mathematik, Natur-*

wissenschaften und Technik, XII [Leipzig 1930], s. 45-53) ve diğer makalelerinde eseri muhtelif yönleriyle incelemiştir. Fuat Sezgin, Süleymaniye Kütüphanesi (Fâtih, nr. 3610) ve Tahrir Kitâbhâne-i Meclis-i Sinâ (nr. 18420) nüshalarının tıpkı basımını yapmıştır (Frankfurt 1995). Kitabın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 659 (1261) tarihli bir nüshası daha bulunmaktadır (AY, nr. 1343).

İdrîsî'nin çağdaşı olan İbn Bîşrûn, onun *Nüzhetü'l-müşâtâk*'tan sonra I. Guillaume için *Ravzü'l-üns ve nüzhetü'n-nefs* adıyla başka bir coğrafya kitabı yazdığını belirtmekle birlikte bu eserin şimdiye kadar herhangi bir yazması tesbit edilememiştir. Ebû'l-Fidâ'nın *Takvîmü'l-büldân*'da İdrîsî'den aktardığı bazı parçaların bu kitaba ait olması muhtemeldir. Çünkü bu parçalarla *Nüzhetü'l-müşâtâk*'ın aynı konulara ait metinleri birbirinden farklıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf el-İdrîsî, *Ünsü'l-mühec ve ravzü'l-fürec* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1405/1984, neşreden giriş; İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr: Kısmü şu'arâ'i'l-Mağrib*, Tunus 1970, II, 260; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (nşr. J. T. Reinaud - M. G. de Slane), Paris 1840 → Frankfurt 1992, s. 1; Safedî, *el-Vâfi*, I, 163-164; Sarton, *Introduction*, II/1, s. 410-412; Brockelmann, *GAL*, I, 477; *Suppl.*, I, 876-877; I. Krachkovski, *Târîhu'l-edebî'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 279-294; Abdülazîz Sâlim, *et-Târîh ve'l-mü'errihüne'l-'Arab*, İskenderiye 1967, s. 193-194; Nizâr el-Esved, *eş-Şerîf el-İdrîsî*, Dimaşk 1987; Muhammed Abdülgani Hasan, *eş-Şerîf el-İdrîsî*, Kahire 1971; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî fi'l-Mağrib*, Beyrut 1982, s. 272-282; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-coğrafiyye ve'l-coğrafiyyin fi'l-Endelüs*, Kahire 1986, s. 165-280; a.mlf., "Description of Egypt by İdrîsî", *Studi Magrebini*, XVI, Napoli 1984, s. 1-53; a.mlf., "Commentary on the Chapters on Egypt of Nuzhat al-Mustâk by al-Sharif al-Idrisi", a.e., XVIII (1986), s. 13-60; XX (1988), s. 45-112; Abdullah Kennûn, "eş-Şerîf el-İdrîsî", *Mevsû'atu meşâhîri ricâli'l-Mağrib*, Beyrut 1414/1994, III, nr. 24; Şeşen, *Fihrisü mahîtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 132; Wladyslaw Kubiak, "Some West-and Middle-European Geographical Names According to the Abridgement of İdrîsî's Nuzhat al-Müşâtâk, Known as Makrizî's Ğany al-Azhâr min ar-Rawd al-Mi'târ", *FO*, I/2 (1960), s. 198-208; Giovanni Oman, "A propos du second ouvrage géographique attribué au géographe arabe al-Idrisi: Le Rawd al-uns wa nuzhat al-nafs", a.e., XII (1970), s. 187-193; a.mlf., "Notizie bibliografiche sul geografo arabo al-Idrisi (XII secolo) e sulle sue opere", *Studi Magrebini*, XXII, Napoli 1990, s. 9-36; a.mlf., "al-Idrisi", *El²* (Fr.), III, 1058-1061; Frances Gies, "Al-Idrisi and Roger's Book", *Aramco World Magazine*, XXVIII/4, Houston 1977, s. 14-19; Mikel de Epalza, "Estudio del texto de al-Idrisi Alicante", *Sharq*

al-Andalus, II, Alicante 1985, s. 215-232; E. S. Kennedy, "Geographical Latitudes in al-Idrisi's World Map", *Zeitschrift für die Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, III, Frankfurt 1986, s. 265-268; İbrâhim Hürî, "eş-Şerîf el-İdrîsî coğrafiyyün mevşûfiyyün 'âlemiyyün fi Nüzheti'l-müşâtâk fi'htirâkı'l-âfâk", *el-Meşrik*, LXVI/1, Beyrut 1992, s. 201-234; C. F. Seybold, "İdrîsî", *IA*, V/2, s. 936-937; İnâyettullah Rızâ, "İdrîsî", *DMBİ*, VII, 342-345.

RAMAZAN ŞEŞEN

İDRİSİLER

(الأدارسة)

789-985 yılları arasında
Fas'ta hüküm süren
ilk İslâm hânedanı.

Hânedanın kurucusu, Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın neslinden olup soyu Fas şeriflerinin bir kolunu meydana getiren İdrîs b. Abdullah (I. İdrîs), Fah Savaşı'nın (169/786) ardından Mağrib'in merkezi Tanca'ya gitmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Velîlâ'da Evrebe adlı Berberî kabilesinin desteğiyle kendisine dinî ve siyasî lider olarak biat edilmiş, böylece Velîlâ merkez olmak üzere İdrîsîler'in temelleri atılmıştı (172/789). İdrîs'in oğlu babasının kurduğu Fas'ı başşehir yaptı. Vezirlik, kâtiplik ve kadılık gibi görevleri ihdas ederek devletini Arap-İslâm devleti tarzında teşkilâtlandırdı ve gerçekleştirdiği fetihlerle ülkenin sınırlarını genişletip İdrîsîler'i Mağrib-i Aksâ'nın en güçlü devleti haline getirdi. Kurtuba'da (Cordoba) (202/817-18) ve Tunus'ta (209-211/824-826) meydana gelen isyanlar yüzünden kaçarak Fas'a gelen Araplar'ın devletin üst kademelerinde görevlendirilmesiyle İdrîsîler'in Arap karakteri güçlendi. Devletin sınırları doğuda Şelif nehrine (Cezayir) ve Güney Fas'ta Sûs'a kadar uzanmaktaydı. Ancak onun vefatından hemen sonra hânedan parçalanma sürecine girdi. Veliht olarak yerine geçen büyük oğlu Muhammed, ülkeyi on iki erkek kardeşinden erginlik çağına ulaşan sekiziyle paylaştı. Tilimsân ve civarını ise önceden olduğu gibi Süleyman b. İdrîs evlâdına bıraktı, başşehir Fas ve yöresini kendisine ayırdı. Bu uygulama kısa sürede merkezi otoriteyi zayıflattı ve her biri muhtariyet peşinde koşan mahallî emirliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Muhammed'e karşı ilk isyan eden Azemmûr, Tâmesnâ, Şâle ve Selâ'ya hükmeden kardeşi İsâ oldu. Muhammed, onun isyanını bastırmak için Tanca valisi olan diğer kardeşi Kâsım'ı görevlen-

dirdi, onun kabul etmemesi üzerine de Rif bölgesi hâkimi olan kardeşi Ömer'den yardım istedi. Ömer önce İsâ'yı, ardından diğer kardeşi Kâsım'ı mağlûp ederek ikisine ait merkezleri ele geçirdi. 220 (835) yılında Ömer ölünce Muhammed onun idaresindeki merkezleri üç oğlu arasında taksim etti. Ömer'den bir yıl sonra vefat eden Muhammed'in ardından İdrîsî tahtına henüz dokuz yaşındaki oğlu Ali geçti. Yaşının küçüklüğüne rağmen kabile reislerinin saray görevlilerine itaati sayesinde önemli bir sıkıntı yaşanmadı. Erginlik çağına ulaştıktan sonra yönetimi eline alan I. Ali 234'te (849) öldü. Yerine geçen kardeşi I. Yahyâ başarılı yönetimiyle devletin gücünü arttırdı. Başşehir Fas onun zamanında büyük gelişme gösterdi, bölgede bir câzibe merkezi haline geldi ve nüfusu arttı. Fas'ta ve diğer merkezlerde imar faaliyetleri ve ticarî hayat da önemli gelişme kaydetti. I. Yahyâ'nın 249 (863) yılında vefatından sonra yerine geçen oğlu II. Yahyâ zamanında ülkede istikrar bozuldu ve devleti yıkılışa sürükleyen karışıklıklar başladı. Kendisini eğlenceye veren II. Yahyâ'ya karşı isyan eden Abdurrahman b. Ebû Sehl el-Cüzâmî, onu saraydan kaçmak zorunda bıraktı. II. Yahyâ bir süre sonra üzüntüden öldü (252/866).

II. Yahyâ'nın kaçıışı esnasında onunla birlikte gitmeyi reddeden hanımı Atîke, Rif bölgesinin hâkimi olan babasını başşehir çağırması. Bunun üzerine Ali b. Ömer Fas'a gelerek kontrolü sağladı. Böylece taht aynı ailenin Ömer b. İdrîs koluna geçmiş oldu. II. Ali bir süre sonra kuvvetli bir Hâricî isyanıyla karşılaştı. Sufriyye Hâricîleri'nden Abdürrezzâk el-Fihri, başlattığı isyanı genişleterek bölgedeki bazı merkezleri eline geçirdi ve sonunda II. Ali'yi de yendi. II. Ali Evrebe kabilesine sığındı. Ardından Fas'a giren Abdürrezzâk şehrin Endülüs mahallesinde halkın biatını aldı. Ona teslim olmayan Kanaviyyin mahallesi halkı Yahyâ b. Kâsım b. İdrîs'i şehre çağırdı. Fas'a gelerek tahta oturan III. Yahyâ, Hâricîler'i başşehirinden çıkarmayı başardı. Hem şehir halkının hem de Kurtuba'dan sürülen Endülüsülüler'in biatını aldı. Ancak amcası Ömer'in çocuklarıyla giriştiği taht mücadelesi sırasında öldürüldü (292/905). İdrîsîler'in yeni imamı Yahyâ b. İdrîs b. Ömer kısa süre içinde istikrarı sağladı. Tarihçilerin İdrîsîler'in en güçlü hükümdarı olarak tanıttığı IV. Yahyâ adaleti, fazileti ve cengâverliği yanında dinî ilimlerde temayüz etmiş bir